

ВИВЧЕННЯ СОМАТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ В КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Наталія Яніцька

Львівський національний університет імені Івана Франка

Номінації частин тіла – це значна група словникового складу будь-якої мовної системи, яка є чи не найдавнішим питомим пластом лексики. З погляду прикладної лінгвістики соматичну лексику необхідно мінімізувати через призму комунікативного аспекту шляхом створення тематичного словника-мінімуму, що в практиці викладання мови як іноземної є однією з важливих умов, яка сприяє підвищенню ефективності вивчення чужої мови.

Ключові слова: соматизм, соматичний, словник-мінімум, семантизація, цінність слова (абсолютна, поєднувальна).

Людське мислення, для якого характерна здатність редукувати інформацію, порівнювати, класифікувати та узагальнювати, розвивається в напрямі від конкретного, матеріального, такого, що реально існує в об'єктивному світі, до абстрактного, ідеального, позбавленого безпосередніх чуттєвих рис. Саме цим можна пояснити той факт, що особистість є центральним концептом людської свідомості, а концептосфера соматизмів становить ядро інших концептосфер [5: 120]. Адаже когнітивний, тобто пізнавальний досвід носія будь-якої мови починається від самої людини, яка ставить себе в центр мікро- і макрокосмосу, і від найближчої до людини дійсності. А такою дійсністю для людини і є, на думку Р. Кімова, соматизми (від грецького *soma* „тіло”) [6].

Для соматизмів характерні стійкість, висока частотність вживання і як наслідок розгалужена семантична структура. Так, у різних мовах світу вони не лише іменують частини тіла, але їх часто використовують формально як своєрідну матрицю опису практично будь-якого предмета чи явища. Як об'єкт вивчення прикладного мовознавства найменування частин тіла людини є досить складним і строкатим матеріалом щодо виділення лексичного мінімуму, тобто тієї кількості слів, яка є максимальною з погляду можливостей засвоїти її за обмежений час і мінімальною з погляду лексичної макросистеми мови, такою, що не руйнує її функціональної цілісності [1: 7]. І, безумовно, ці слова необхідні уже на початковому етапі вивчення мови.

У зв'язку з цим пропонуємо фрагмент словника-мінімуму соматичної лексики, зорієнтований на вивчення української мови як іноземної. Він передбачає наочну зображальну семантизацію, тобто демонстрацію малюнка (пропонуємо підібрати його самостійно), який і виконує семантизаційну функцію. Зрозуміло, що під час викладання чужих мов одним із основних завдань, які треба розв'язати, є адекватна семантизація. Зважаючи на об'єкт семантизації у конкретному випадку, саме наочність є найбільш адекватним та ефективним прийомом пояснення абсолютної цінності слова. Також у словнику, який пропонуємо, подано граматичну характеристику соматизмів (рід, число

та відмінкову парадигму). Наприклад, лексема **око** має такі граматичні ознаки: с.р., одн., форми відмінків в одн. – Н.в. око та у мн. - Н.в. очі

Р.в. ока	Р.в. очей
Д.в. оку	Д.в. очам
З.в. око	З.в. очі
О.в. оком	О.в. очима
М.в. на (в) оці	М.в. на (в) очах
К.в. око	К.в. очі.

Окрім цього, подаємо відомості, що становлять поєднувальну цінність слова (валентність). Адже кожне явище необхідно розглядати як одиницю процесу мовленнєвої діяльності. При такому вивченні основним є не ізольоване слово як лексична одиниця, а готове до вживання словосполучення чи ціле речення як комунікативна одиниця [7: 54]. Так, із соматизмом **око** можуть вживатися такі означення: *велике, голубе, каре, чорне, людське, мале, синє* та ін. Із цим іменником функціонують дієслова: *мружити, закривати, заплющувати (очі), дивитися (в очі)*. Зазначену інформацію подаємо, спираючись на „Словник асоціативних означень іменників в українській мові” [3: 328], особливістю якого є орієнтація не на мову художньої літератури, а на живу розмовну мову. Частково залучено „Словник епітетів української мови” [2: 431]. Ще одним компонентом структури словникової статті є сталі вислови, які звірено з матеріалами ”Великого тлумачного словника української мови” [4: 1440]. Наприклад, соматизм **око** є компонентом таких стійких одиниць: *про людське око, закривати очі, з лихого ока, мати на оці, на око, на очах, око за око* та ін.

При укладенні словника соматизмів пропонуємо подавати у покажчику слів, що входять до його реєстру, іншомовні еквіваленти, адже однослівний переклад – це один з найефективніших прийомів виявлення лексичного значення, хоча в методиці викладання мови як чужої існує думка, що переклад є необхідним лише там, де неможливими є інші прийоми семантизації. Тому не вводимо його до структури словникової статті.

Усі лексеми, які входять до реєстру словника, а також їх відмінкову парадигму подаємо з наголосом. Реєстрове слово пишемо з великої літери. Принцип подання слів – за частотністю їх вживання у підручниках з української мови як іноземної, розмовниках і тематичних словниках. Словник оформлюємо у вигляді таблиці, яка містить п’ять колонок („Іменник-соматизм”, „Граматичні ознаки”, „Означення, з якими поєднуються іменники”, „Дієслова, з якими функціонують іменники”, „Сталі вислови”).

Список основних умовних скорочень у словнику

- Д.в. – давальний відмінок
- ж.р. – жіночий рід
- збірн. – збірне
- З.в. – знахідний відмінок
- К.в. – кличний відмінок
- М.в. – місцевий відмінок
- мн. – множина
- Н.в. – називний відмінок
- одн. – одина

О.в. – орудний відмінок

Р.в. – родовий відмінок

с.р. – середній рід

ч.р. – чоловічий рід

Тематичний словник-мінімум соматичної лексики
(фрагмент)

Іменник-соматизм	Граматичні ознаки	Означення, з якими поєднуються іменники	Дієслова, з якими функціонують іменники	Сталі вислови
1	2	3	4	5
1. <u>О</u> ко	С.р., одн., Н.в. одн. – мн. – Н.в. <u>о</u> чі Р.в. <u>о</u> ка Р.в. <u>о</u> ч <u>ь</u> й Д.в. <u>о</u> ку Д.в. <u>о</u> ч <u>ь</u> м З.в. <u>о</u> ко З.в. <u>о</u> чі О.в. <u>о</u> ком О.в. <u>о</u> ч <u>ь</u> ма М.в. на (в) <u>о</u> ці М.в. на (в) <u>о</u> ч <u>ь</u> х К.в. <u>о</u> ко К.в. <u>о</u> чі	Велике, голубе, каре, чорне, людське, мале, синє	Мружити, закривати (заплющувати) очі, дивитися в очі, оглядати очима	Про людське око, закривати очі, з лихого ока, мати на оці, на око, на очах, око за око
2. <u>Ву</u> хо	С.р., одн., Н.в. одн. - мн. – Н.в. <u>в</u> у <u>х</u> а, <u>у</u> ш <u>ь</u> ї Р.в. <u>в</u> у <u>х</u> а Р.в. <u>в</u> у <u>х</u> , <u>у</u> ш <u>ь</u> й Д.в. <u>в</u> у <u>х</u> у Д.в. <u>в</u> у <u>х</u> ам, <u>у</u> ш <u>ь</u> ам З.в. <u>в</u> у <u>х</u> о З.в. <u>в</u> у <u>х</u> а, <u>у</u> ш <u>ь</u> ї О.в. <u>в</u> у <u>х</u> ом О.в. <u>в</u> у <u>х</u> ами, <u>у</u> ш <u>ь</u> ма М.в. на(у) <u>в</u> у <u>с</u> ї М.в. на(у) <u>в</u> у <u>х</u> а <u>х</u> , (<u>в</u>) <u>у</u> ш <u>ь</u> а <u>х</u> К.в. <u>в</u> у <u>х</u> о К.в. <u>в</u> у <u>х</u> а, <u>у</u> ш <u>ь</u> ї	Велике, маленьке, мале, довге, брудне, чисте, клапате, рожеве, чутке, глухе	Слухати <u>в</u> у <u>х</u> ами, проколувати <u>в</u> у <u>х</u> о, мити <u>в</u> у <u>х</u> а, говорити (шепотіти) на <u>в</u> у <u>х</u> о	Тонке <u>в</u> у <u>х</u> о, туге <u>в</u> у <u>х</u> о
3. <u>Г</u> олова	Ж.р., одн., Н.в. одн. – мн. – Н.в. <u>г</u> о <u>л</u> ови Р.в. <u>г</u> олови Р.в. <u>г</u> о <u>л</u> ів Д.в. <u>г</u> олові Д.в. <u>г</u> оло <u>в</u> ам З.в. <u>г</u> оло <u>в</u> у З.в. <u>г</u> оло <u>в</u> и О.в. <u>г</u> оло <u>в</u> ою О.в. <u>г</u> оло <u>в</u> ами М.в. на (у) <u>г</u> оло <u>в</u> і М.в. на (у) <u>г</u> оло <u>в</u> а <u>х</u> К.в. <u>г</u> оло <u>в</u> о К.в. <u>г</u> оло <u>в</u> и	Велика, мала, розумна, мудра, дурна, лиса, кучерява, кругла, світла	Піднімати (схиляти, опускаєти) <u>г</u> оло <u>в</u> у, крутити (кивати) <u>г</u> оло <u>в</u> ою, <u>г</u> оло <u>в</u> а болить	В <u>г</u> оло <u>в</u> а <u>х</u> , <u>г</u> оло <u>в</u> у ламати, <u>г</u> оло <u>в</u> у прихилити (де, куди), <u>г</u> оло <u>в</u> у схиляти (перед ким, чим), <u>г</u> оло <u>в</u> у втрачати
4. <u>Н</u> іс	Ч.р., одн., Н.в. одн. – мн. – Н.в. <u>н</u> о <u>с</u> ї Р.в. <u>н</u> о <u>с</u> а Р.в. <u>н</u> о <u>с</u> ів Д.в. <u>н</u> о <u>с</u> у Д.в. <u>н</u> о <u>с</u> ам З.в. <u>н</u> іс З.в. <u>н</u> о <u>с</u> ї О.в. <u>н</u> о <u>с</u> ом О.в. <u>н</u> о <u>с</u> ами М.в. на (у) <u>н</u> о <u>с</u> і М.в. на (у) <u>н</u> о <u>с</u> а <u>х</u> К.в. <u>н</u> о <u>с</u> е К.в. <u>н</u> о <u>с</u> ї	Кирпатий, довгий, короткий, горбатий, прямий, малий, великий, червоний, веснянкуватий, орлиний, широкий, гострий, гарний, грецький	Задирати (розбивати, розквашувати) <u>н</u> і <u>с</u> , вдирити по <u>н</u> о <u>с</u> і (в <u>н</u> і <u>с</u>)	Лижати з <u>н</u> о <u>с</u> ом, совати свого <u>н</u> о <u>с</u> а (куди), утерти <u>н</u> о <u>с</u> а (кому)

Продовження

1	2	3	4	5
5. Нога́	Ж.р., одн., Н.в. одн. – мн. – Н.в. но́ги Р.в. но́ги Р.в. ніг Д.в. но́зі Д.в. нога́м З.в. но́гу З.в. но́ги О.в. ного́ю О.в. нога́ми М.в. на (у) но́зі М.в. на (у) нога́х К.в. ного́	Велика, мала, довга, коротка, струнка, крива, боса, широка, вужька, товста, тонка, худа	Зламати ногу, мити ноги, кульгати на ногу, стелити під ноги, копати (бити, тупати) ногою, скочити на ноги	Зводитися на ноги, іти нога в ногу, на короткій (дружній) нозі, на широку ногу, не чути під собою ніг, поставити на ноги
6. Рука́	Ж.р., одн., Н.в. одн. – мн. – Н.в. ру́ки Р.в. ру́ки Р.в. рук Д.в. ру́ці Д.в. рука́м З.в. ру́ку З.в. ру́ки О.в. руко́ю О.в. рука́ми М.в. на (у) ру́ці М.в. на (у) рука́х К.в. ру́ко	Велика, мала, довга, коротка, ніжна, робоча, сильна, біла, вміла	Простягати (подавати) руку, робити руками, показувати (гладити) рукою, тримати в руці, брати за руку, годувати з руки	Бити по руках, дати по руках (кому), зв'язувати по руках і ногах, зіграти на руку (кому), іти на руку (кому), на руках (чій, у кого), на руку (кому що), на швидку (скору) руку, підвертатися під руку, піднімати руку, по руках, брудними рука- ми робити (що), від руки, права рука (чия), руки не піднімаються (до чого), умілі руки, підробляти руку (чию), брати в руки, прибирати до рук, віддавати руку [і(й) сер- це](кому)
7. Серце́	С.р., одн., Н.в. одн. – мн. – Н.в. серця́ Р.в. серця́ Р.в. серць (сердець) Д.в. серцю́ Д.в. серця́м З.в. серце́ З.в. серця́ О.в. серцем О.в. серця́ми М.в. на (у) серці́ М.в. на (у) серця́х К.в. серце́	Здорове, хворе, добре, гаряче, чуйне, любляче, велике, щире, вірне, кам'яне, холодне	Стріляти в серце, лікувати серце	Брати близько до серця (що), велике серце (у кого), відійшло від серця (у кого, кому), всім серцем, гаряче серце, з відкритим серцем, відходити серцем, з серцем, без серця, мати серце, не мати серця

Закінчення

1	2	3	4	5
8. Рот	Ч.р., одн., Н.в. одн. – мн. – Н.в. роті́ Р.в. ро́та Р.в. роті́в Д.в. ро́ту Д.в. ротам З.в. рот З.в. роті́ О.в. ро́том О.в. ро́тами М.в. на (у) ро́ті М.в. на (у) ро́тах К.в. ро́те К.в. роти	Великий, малий, широкий, вузький, гарний, красивий, беззубий, відкритий, балакучий, усміхнений, червоний	Відкривати (закривати, роззявляти, скривити) рот, тримати у роті	Дивитися в рот, з піною в роті, з рота верне (шо), роззявляти рот, зайвий рот

1. Банеева Н.З., Даунене З.П. О едином лексическом минимуме // Русский язык в национальной школе. – 1974. – №4. – С.7–14.
2. Бирик С.П. Словник епітетів української мови / За ред. Л.О. Пустовіт. – К., 1998.
3. Бутенко Н.П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові / Наук. ред. А.Є. Супрун. – Львів, 1989.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і головн. ред. В.Т. Бусел. – К., 2003.
5. Горошкевич О.Г. Зони концептуального метафотворення лексем **око** української та **め** „око” японської мов // Проблеми зіставної семантики: Зб. наукових статей.– К, 2001. – Вип. 5. – С. 120–124.
6. Кимов Р.С. Соматизмы в концептуализации пространства и времени в кабардинском языке //www.pglu.ru. – 2004.
7. Колесникова А.Ф. О кратком тематическом словаре для начинающих // Рус. яз. за рубежом. – 1972. – № 2. – С. 54–56.

LEARNING THE SOMATIC VOCABULARY IN THE COURSE OF TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Natalya Yanitska

Ivan Franko Lviv National University

Body parts nominations belong to a large group of vocabulary of any language system which is most likely the oldest native layer of the lexicon. In terms of applied linguistics somatic vocabulary is to be minimized in the light of communicative aspect by means of creating thematic minimum vocabulary which in the practice of teaching language as a foreign one is one of the important conditions that contributes to the rise of the foreign language learning efficiency.

Key words: somatism, somatic, minimum vocabulary, semantization, value of word (absolute value of words and its combinability).